

Post-Fordizm ve Küresel Çağdaş Sanat

Şefik ÖZCAN

Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, MARDİN

mysozcan@gmail.com

Geliş Tarihi/Received:

03.06.2019

Kabul Tarihi/Accepted:

28.06.2019

Yayın Tarihi/Published:

30.06.2019

ÖZ

Post-Fordist ekonomi, günümüz dünyasında her alandaki yapıları ve düşünme biçimlerini derinden etkilemekte ve aynı zamanda kendi ihtiyaçlarına göre şekillendirmektedir. Post-Fordizmin yarattığı 'yeni emek gücünün' son yıllarda artan hareketliliği (yersiz-yurtsuz) ve çok yönlülüğü (mutli-dicipliner) bu açıdan, yaşamın neredeyse tümüne yayılan 'çalışma zaman(lar)ını ve mekan(lar)ını' yeniden ve başka türlü ele almamızı, düşünmemizi sağlıyor.

Post-Fordist ekonominin, Fordizm'den radikal bir şekilde farklılaşan ve temel üretici güçleri haline gelen, soyutlama yeteneği zirvede olan 'zeka' ve sembolik/gayri maddi -veya maddi olmak zorunda olmayan-göstergeler, çağdaş dünyada hemen tüm disiplinleri sermayeye eklemleyip araçsallaştırmıştır. Sanat dünyalarına ait, zihinsel emek kategorisinin de kültürel-ekonomik süreçlerle piyasaya dahil edildiğinden söz edilebilir. Bu açıdan iletişim yöntemleriyle, estetik algı operasyonlarının da araçsal bir rol oynadığını belirtebiliriz. Salt sanat alanına değ; tüm yaşama ilişkin olan ifade etme ve yaratıcılık, Neoliberal-Kültüralist politikalarla günümüz kapitalizminin merkezlerine oturtulup sömürü süreçlerine dahil edilmiştir. Emek güçleri sadece çalışkan, başarılı değil, aynı zamanda yaratıcı da olmak zorunda. Her alandan, her kesimin, sürekli 'yaratıcı çözümler'den söz etmesi başka türlü nasıl ele alınabilir. Bu durumu Antonio Negri ve Michael Hardt İmparatorluk (2008) üçlemesinde daha önce belirtmişti; "(...) iletişim ve bilişim teknolojilerinin de gelişimi ile gayri maddi-zihinsel emeğin, emek sürecinde hegemonik bir konum elde etmesinin, artı-değerin üretiminde doğrudan payı olmuştur". Güncel kapitalizmin ilgisine bu kadar mazhar olmuş 'yaratıcı ifade'nin, her halde toplumsal bir mesele olarak da ciddiye alınması gereklidir. Bunun nedeni sadece sermaye ile ilişkili 'artı değerın üretiminde doğrudan payı olduğu' için değil (Bu paya güncel kapitalizm tarafından el konulmuştur), aynı zamanda yine Hardt ve Negri'nin (2008) belirttiği gibi gayri maddi 'zihinsel emek' (...) çokluk için devrimci bir fırsat sunduğu, yepyeni bir direniş olasılığını barındırdığı için ciddiyetle ele alınması gerekir. Zihinsel emek, bir direniş aralığı açıyor. Bu aralıkta yaratıcı ifadenin, sanatın denetime direnen gücünün göstergeleri mevcuttur.

Anahtar Kelimeler: Post-Fordizm, Küreselleşme, Çağdaş Sanat, Çokluk.

Post-Fordism and Global Contemporary Art

ABSTRACT

In this study, mature seeds of Buttum (*Pistacia khinjuk* Stocks) cultured in vitro conditions were exposed to The economic model of Post-Fordism deeply influences the structures and ways of thinking in every field in today's world, and at the same time this model shapes them according to their own needs. The increasing mobility of "new labor power" created by Post-Fordism (deterritorialization) and its versatility (multi-disciplinary dimension) again and differently allows us to embrace the 'working time (s) and space (s)' which spreads almost all fields of the life.

The signs of the post-Fordist economy which are radically differentiating from Fordism and becoming fundamental productive forces, being at the peak of abstraction ability, and those that are not symbolic/immaterial or material, have been instrumentalized by almost all the disciplines in the contemporary world. It can be mentioned that the mental labor category, which belongs to the art worlds, is included in the market through cultural-economic processes. In this respect, We could say that aesthetic perception operations also play an instrumental role with communication methods. Not just to the field of art, expression and creativity that are related to all life have been incorporated into the processes of exploitation and exploitation by the neoliberal-culturalist policies.

Labor forces have to be not only hard-working, successful, but also creative. How can each sector constantly talk about 'creative solutions' from every area? Antonio Negri and Michael Hardt have mentioned this before in the trilogy of Empire (2008): "(...) The existence of a hegemonic position in the labor process of informal and mental labor as well as the development of communication and information technologies have been directly involved in the production of surplus-value."

It is necessary to take seriously "the creative expression" that has been so obsessed with the interest of contemporary capitalism in every situation as a social matter. Not only because it has a 'direct share in the production of the surplus-value' associated with capital (this share has been confiscated by current capitalism), but also, as Hardt and Negri (2008) point out, the immaterial 'mental labor' (...) must be handled with seriousness because of the possibility of resistance for multiplicity and an revolutionary opportunity. Mental labor opens a range of resistance. In this range, there are indications of the power of creative expression that resists control of art.

Keywords: Post-Fordism, Globalization, Contemporary Art, Multitude.

"Post-Fordist ekonomide artı-değer, artık bir üründe maddileşmiş olan emekten elde edilmez; ücretlendirilen iş ile ücretlendirilmeyen iş –maddi olmayan emeğin mahsullerini, isimsiz bir şekilde bereketlendiren zihnin boş zamanı- arasındaki ayrılıkta ikamet eder."

Sylvère Lotringer

1. GİRİŞ

Post-Fordist ekonominin, sürekli hareketlilik ve çok yönlülük açısından kamusal ve özel yaşamın neredeyse tümüne yayılan çalışma zamanlarını ve mekanlarını düzenlemesini, 'yeni emek gücüne' göre yeniden ele almamız gerekiyor. Küreselleşmeyle ve yeni bir dünya ve insan tasarımı rejimi olan Kültüralizm'le birlikte düşünülmesi gereken post-Fordist ekonomi, endüstriyel modernizme özgü ekonomi politikalarının normatif-homojen özünün reddiyesi üzerine temellendirilir ve Geç-Kapitalizmin, sembolik/gayri maddi üretim süreçlerini ziyadesiyle göreceliğe ve heterojenliğe dayandırır. Bu noktada evrenselliğe ve tarihselliğe ait normlar terk edilip, tikel değişkenler temel değerler haline getiriliyor. Farklılık, çok-kültürlülük, çoğulculuk, çokluk, yaratıcı ifade kültüralist politikalarda olduğu gibi, 'yeni emek gücü' hareketini belirleyen post-Fordist ekonominin de temel sloganları haline gelmiştir. Bunun temel sonuçlarından biri bireyin yaşamının iş çerçevesinde ya da işin yaşam çerçevesinde örgütlenmesi olmuştur. Tikellikler saf potansiyel olarak ele alınıp, belli bir çıktı olmaksızın da sermayeye dönüşmüştür.

Post-Fordizm, erken dönem modern kapitalizmin Fordist ekonomisinden farklı olarak, yaratıcı ifadeyi ve sembolik/gayri maddi üretimi –gösterge üretimini-, Neoliberalizmle birlikte kendi ekonomi politiğinin temel niteliğine dönüştürmüştür. Böylelikle geç kapitalist toplumlarda zihinsel emeğin kültürel –ekonomik süreçlerle birlikte sermayeye eklenmesinden söz edilebilir. Biraz daha ileri gidersek; tüm bu süreçlere iletişim yöntemlerinin ve estetik algının da araçsal bir rol oynayarak dahil olduğundan söz edebiliriz. Bu açıdan “Network”, ‘iletişimin araçsallaştırılması’dır dersek, her halde, bu abartı sayılmamalıdır.

Küresel çağdaş sanat dünyasının işleyişi konusunda da, Neoliberal ekonomik dönüşümün Post-Fordist özellikleri, önemli çözümleyici araçlar sunuyor. Bu açıdan; bu yazının temel kaynağını sanat ve siyaset sosyolojisi profesörü Pascal Gielen’in “*Sanatsal Çokluğun Mırıltısı: Küresel Sanat, Siyaset ve Post-Fordizm*” adlı kitabı oluşturuyor. Gielen, Küreselleşmiş güncel sanat dünyasının sanatçı/küratör öznesini, Paolo Virno’nun izlerini takip ederek oluşturduğu çarpıcı teorik çerçevede konumlandırıyor ve çağdaş sanat dünyasının işleyişiyle, aktörleriyle neoliberal ekonomi-politika için nasıl bir model oluşturduğundan söz ediyor. Gielen’in sanat dünyasını çözümlemek için oluşturduğu teorik çerçevede, siyasi-kültürel alandaki karşılıklar bulunabildiği gibi, bunun sonuçları da olacaktır. Bu noktada, gerçekten ilk belirtilmesi gereken şudur; Neoliberal ekonomi-politikada, gayri maddi üretimin ürünleri birtakım nesnelere değil, toplumsal ve kişilerarası ilişkilere. Gayri-maddi/sembolik üretim günümüzde toplumsal hayatın kendisinin üretimidir ve bio-politiktir. Bu yeni toplumsallık ve biyopolitika, yeni denetim ve yönetim türlerini hayatın tüm alanına yaymıştır. Küresel Çağdaş sanat mevcut haliyle Neo-liberalizmin sosyal laboratuvarlarından biri gibi işlev görmektedir.

Hardt ve Negri’nin ve Marxist otonomistlerden Paolo Virno’nun, Spinoza’dan yola çıkarak bir direniş gücü olarak tanımladıkları ‘çokluk’ –Hobbesçu ‘halk’ kavramına karşıt- Kültüralist politikalarda çoğulculuk kavramından farklı olarak, toplumsalın ve araçsallaşmış ilişkilerin üretimi dışında, bir toplumsal alan açabilir mi? Ya da kendi özgün, özerk topluluğunu hayal edebilir mi? Olası bir tarihselliğin başlangıç noktasını oluşturabilir mi? Hardt ve Negri İmparatorluk’ta, Spinoza’dan şu alıntıyı yaparlar: “Peygamber kendi halkını yaratır.” (2008) Günümüz sanat dünyasında bir çokluktan söz edebiliriz. Bu ‘sanatsal çokluk’ gelecekte izleyicisiyle buluştuğunda ne türden olasılıklardan birinin hayata geçeceğini henüz bilmiyoruz. Virno’nun “mücadelesini arayan bir sınıf” ifadesini yankılayacak bir şekilde, başka türlü yaşamının olasılıklarını arayan bir sanatsal çokluk, zaten post-Fordist ekonomi tarafından yaratılmıştır. Bununla ne yapacağını henüz kendisi de bilmemektedir. Hardt’ın ve Negri’nin içtenlikle kabul ettiği “Bu peygamberlere özgü işlevin politik ihtiyaçlarımıza etkili bir biçimde yanıt verip veremeyeceği, ve İmparatorluğa karşı postmodern bir devrimin potansiyel manifestosunu savunup savunamayacağı hiç de belli değildir (...)” (Hardt & Negri, 2008) ifadesi, hegemonik sistemin kendisi içinde geçerlidir. Kendi temel kaygısını, korkusunu da oluşturur.

2. POST-FORDİZM

Sanat dünyası son 20 yılda, bildiğimizin çok dışında bir hal aldı. Gerçekten bugün sanata içkin diyebileceğimiz yaratıcılık, özgünlük, yenilik gibi özellikler, hem iş dünyaları hem de hükümetler tarafından içtenlikle kucaklanıyor. “İlerlemeci girişimci, sanatsal girişimciliğin sağlayacağı çıkarları, kendi post-fordist iş dünyası dahilinde avucunun içine aldı.” (Gielen, s. 15, 2016) Hükümetler kanadında ise işler, küresel rekabette kentleri cilalayıp, parlatıp ve kültürel-ekonomik getirileri sağlamak şeklinde işliyor. Bu noktada, sanata ilişkin merkez-çevre ilişkileri de yeniden tanımlanırken, yine sanata ilişkin bir seyrilmeyi de beraberinde getiriyor.

Fordist üretim biçiminden post-fordist üretim sürecine geçiş, maddi iş gücünden zihinsel işgücüne geçişle belirlenmiştir. Bu, sembolik değer, kullanım değerine ağır bastığı gayri maddi üretim biçimine geçiş anlamına gelir. Yani bir ürün sadece işlevsel ve kullanım değeri olan bir ürün olmamalı, göz alıcı bir

tasarıma sahip olmalıdır. Tabi bu 1970'lerden beri dile getirilen çok tanıdık bir hikayedir. 'Ekonominin şu anki temel taşıyıcısı dış görünüm veya simgelerdir. Çünkü tüketim isteğini ayakta tutuyorlar.' Bu açıdan post-endüstriyel ekonominin parçaları olan iletişim becerileri, yaratıcılık, özgünlük ve ifade gücü gibi nitelikler, post-fordist çalışma ahlakının da temel özellikleri haline geliyorlar. Gielen bu özelliklere, proje bazlı düşünmeyi, geçici sözleşmelerle-hatta sözleşmesiz çalışmayı- esnek çalışma saatlerini ve bedensel ve zihinsel hareket kabiliyetlerini de dahil eder. Tüm bunları Kapitalist ideolojinin, neoliberal ekonomik sistemi dahilinde düşündüğümüzde, sanatın üretken bir şekilde işe koşulduğundan söz edebiliriz. Post-Fordist ekonomide gayri maddi /sembolik üretim, sanatı bir türlü finans aracına indirgemıştır. Buna bağlı olarak yaratıcı ifade de endüstriye dönüştürülmüştür. Sanat ve yaratıcı ifade, böylelikle kültür ekonomisine böylece eklenmiş oluyor. Aslında "kültür ekonomikleştikçe, bütün ekonomi de kültürelleşiyor."(Artun, s.46 2013) Bu bir tür semboller ekonomisine evrilmektir.

Neoliberal ekonominin kültürel hegemonyasını kurabilmesi, hayata işleme, önemli ölçüde sanatın seferber edilmesini gerektiriyor. Bu açıdan Gielen'in, Paolo Virno'nun izleri üzerinden çizdiği teorik çerçeveye sanat dünyasının işleyişini ve aktörlerini konumlandırarak ele alması anlaşılır oluyor. Post-Fordizm, sanatı bir 'anlam makinesi'ne indirgemıştır. "Bilgi nasıl enformasyona dönüştürüldüyse, sanat da önce bir iletişim diline, bir anlam makinesine indirgeniyor. Sonra da şirketlerin kurumsal kültürüne eklenmek üzere, yönetim disiplinlerine soğuruluyor. (Artun, s. 46. 2013)

Küreselleşme, dünyanın her köşesindeki yaratıcı potansiyellerin boyunduruk altına alınabileceğini çok önceden, daha Berlin Duvarı yıkıldığı zaman öngörebilmişti. O süreçte Batı Bloku hemen bir sanatsal yetenek sahnesine dönüştürüldü. Sonrasında Afrika, Çin gibi ülkeler gelecekti. Küreselleşmenin öngördüğü şey, yaratıcı potansiyellerin ekonomik hayatın merkezi haline gelebileceğine dairdi. Ve küreselleşmenin bu öngörüsü, post-fordist üretim sürecinin temel niteliklerinin yarattığı 'çokluk' tarafından gerçekleştirilmiş oldu. Virno'nun çokluğu post-fordist üretim sürecinin bir yan ürünü olarak görmesi böylelikle anlamlı oluyor. "Nasıl ki tüketici, ileri kapitalizmin ürün pazarından sembolik pazara geçişindeki yan üründüyse, işte çokluk da, üretim sürecinin teknik dönüşümünün bir ürünüdür." (Gielen. S. 30 2016). Bu dönüşümün sonuçlarından en önemlilerini Fordizmin tersine esneklik, dil, iletişim ve içten ilişkilerin günümüz çalışanları arasında dikkate değer bir önem kazanmıştır.

3. SANATSAL ÇOKLUK

Sanatsal çokluk ifadesinin işaret ettiği şey, post-fordist ekonomi süreci içerisindeki, yukarıda değinilen özelliklere sahip bir heterojenlik. Bu heterojenlik, Geç kapitalizm aşamasında sanatın demokratikleştirilmesiyle oluşmuştur. Heterojenliğin işaret ettiği 'Çokluk', her ne kadar kitleleri çağrıştırıyor gibi görünse de, tektip, belirleyici hiçbir özelliği olmayan bir bütünü ifade eden 'kitle' den ayrıdır. "Çokluk, içten gelen çeşitliliği hem çok sever, hem de güçlü bireysel farklılıklara rağmen birlikte hareket edebilir. (...) Çokluk, bireysel özgürlüğe ve kültürel farklılıklara rağmen veya tam da bu yüzden müşterek yaşayış ve çalışma biçimiyle şekilleniyor." (Gielen, s.29. 2016) Bu açıdan çokluk, kitleden ayrıldığı gibi, bir insan kalabalığı olarak da anlaşılmalıdır. Gielen'in ifade ettiği gibi; "birbirine karışmış tekil fikirler, eylemler, şeyler ya da tavırlardan da oluşabilir." (Gielen, s. 29. 2016)

Çokluk, bir ulus topluluğundan da ayrılır. Bir ulus-devlet sınırları dahilinde yaşayan insanlar, bireysel toplumsal farklılıklara sahip olsa bile tek bir ulusal kimliğe, tek bir iradeye indirgenir (Hobbes'çi 'halk' kavramı). Hardt ve Negri, çokluğa devrimci bir güç niteliğini atfederken, Virno çokluğa ilişkin yeni bir bakış kazandırmıştır. Bu bakış açısında, çokluğun post-fordist üretim sürecinin bir ürünü olduğuna ilişkin ifadeyi daha önce belirtmiştik. Gielen, Virno'nun bu tanımını, sanat dünyasını da içine alacak şekilde genişletir. Melez, akışkan, devamlı değişim içinde ve yurtsuz bir sanatsal çokluktan da söz eder:

“Göçmenler, mülteciler ve sanatçıların yanı sıra, görsel ve işitsel kültürel ürünlerin hareketliliğindeki hızlı ve büyük artış, hem bölgesel kültürel uygulamaların, hem de geleneksel ulus devlet sınırlarının ötesine hiç zorlanmadan geçiyor. Gücün, bir zamanlar toprağa bağlı olduğu için sınırlı tutulabilen etkisi, devamlı değişim halinde olan bir alana doğru hareket ediyor” (Gielen, s. 30. 2016).

Sanat dünyasının post-fordist ekonomi süreçleriyle, küresel çokluğun bir parçası olduğundan bu anlamda söz edebiliriz. Bu bir bağımlılık ilişkisi olduğu halde, sanatsal çokluk, tam da bu bağımlılık ilişkisi içerisinde daha fazla tekilliğe de ulaşabiliyor ve çokluğa böylece karışmış oluyor.

Sanat dünyasının işleyişine bu açılardan bir daha yakından bakalım: Zihinsel işgücünden post-fordist üretim sürecinin bekledikleri, bireysel yaşamın neredeyse tümüne yayılan esnek çalışma saatleri, sürekli iletişime açık dilsel beceriler, sürekli bir yaratıcı fikre, ya da en azından böylesi bir potansiyeli taşıdığına dair emarelerle dolu olma hali ve bunların bir sonucu olarak zihinsel ve bedensel hareketlilik. “Zihin işçileri kafalarıyla çalışıyorlar, bu da, nereye gitseler işlerini yanlarında götürebilecekleri- ve götürmek zorunda oldukları- anlamına geliyor” (Gielen, s. 33. 2016). Zihinsel işgücünden beklenen bir şey daha var ki, o da; fordist üretim sürecinin temelindeki rutin ve aynı işlemin sürekli tekrarına karşıt, post-fordist üretim sürecindeki çalışma içeriğinin sürekli değişimidir. Bu da zihinsel bir esneklik gerektirir. Değişebilecek koşullara ve yeni fikirlere açık olma bunları bu şekilde üretime koşabilme becerisi.

Sanat dünyasının aktörleri olarak, -özellikle sanatçı ve küratörler- post-fordist üretimin zihinsel işgücü için çizdiği şemayla ele alınabilir. Sanatçının veya küratörün çalışma saatleri de esnektir ve tüm yaşamına yayılmıştır. Varlığı sürekli fikirler, yaratıcı potansiyeller üzerine kuruludur. Ancak çağdaş dünyada, bir ürünün taşıdığı önem zayıfladığı için, sanatçı ve küratör, “iletişime, dil ustalığına ve fikirlerini sunuşunda gösterdiği performansa bağımlı hale gelmiştir” (Gielen, s. 39. 2016). Dikkat edilirse, bir sanatçı konuşması veya küratöryal bir sunumda, ard arda gösterilen imajların eşliğinde, gösterdikleri şeylere ilişkin bir ifade ve dil ustalığıyla beraber bir sahne performansı da beklenmektedir. Bir adım ötesinde, sanatçının ne söylediği ne yaptığından bile daha önemli gelmiştir. Post-fordist ekonomiye uygun bir şekilde kullanılan bir dil ustalığı, sanatsal bir tercih yapma konusunda hayati bir rol oynayabiliyor. “Somut sanat nesnesinden, soyut düşünceler ticaretine geçiş sanat dünyasındaki işleri de hızlandırmış oldu” (Gielen, s. 83 2016).

Küreselleşmiş bir sanat dünyasında sanatsal tercihleri yönlendiren nedir ve buna dair argümanlar nelerdir? Buna verilebilecek yanıtlardan biri, piyasa değeri ve spekülasyonla ilişkili olacaktır. Buna bağlı olarak da değişen sosyal ağların, sanatsal kararlardaki etkileridir. Bu açıdan örneğin, sanatçılara odaklanılmasından daha ziyade küratöre de odaklanılmalıdır.

Küratör, neoliberal egemenliğin kalbinde kaçış yolları arayan bir iyimserdir temelde. Bu açıdan, küreselleşmiş sanat dünyasında, neoliberal pazar ekonomisinin sağladığı zevklerin tadını çıkarırken, aynı zamanda eleştirelilik veya onaylama dolu, benzersiz bir hikaye anlatabileceği her fırsatın üzerine atladığını söyleyebiliriz. Bu açıdan, “böyle bir küratör, her zaman büyük bir fırsattır” (Gielen, s.88 2016). Fırsatları yakalayabilme becerisi, sürekli değişen iş kaynakları üretebile becerisi anlamına da gelmiş oluyor. Dikkat edilirse; uluslararası çalışan küratörler, sürekli yeni coğrafi, toplumsal ve siyasi içeriklere ayak uydururlar. Sürekli değişen koşullarda ve yeni fikirlerde, tartışmalı da olsa, nihai bir ürün ortaya çıkarmalıdır. Bu açıdan, sanatçılar ve küratörler iyi bir fikir etrafında bir söylem alanı açarken ve nihai bir ürünle neticelendirmeye çalışırken, yeni fikirlerinin özgün ve yaratıcı olma potansiyellerine, uygun olmayı da eklerler. Bu uygunluk ölçütünü belirleyende, coğrafi içeriklere ilişkin olan toplumsallık, siyasal bağlamdır. Bu açıdan denilebilir ki, post-fordist ekonomi içerisinde hareket eden küresel sanat dünyası içerisinde, sanatçıya ya da küratöre ait bir proje, işe başlandığında henüz sadece bir potansiyel olarak mevcuttur. Sanat kurumlarının sermayeleştirdiği şey, bu anlamda aslında sadece bir potansiyel ve onun vaadidir. Virno’ya göre, tam da bu, post-fordizmin iş çerçevesinin özünü oluşturur.

4. SONUÇ

Neoliberal-kültüralist ekonomi politikaların küreselleşmiş bir sanat dünyasında gerçekleştirdikleri en temel şey, serbest piyasanın isteklerine uygun “yanılsamalı özgürlük” alanıdır. Bu alanda her şey serbest bir şekilde, yapılabilir, dile getirilebilir. Kültürün temsiline yönelik aşırı vurgu, ötekiliklerin, kimliklerin farklılaştırılarak pazara sürülmesi bu serbest alanda büyük bir coşkuyla kutlanır ve kutsanır. Bu durumun sanat dünyasındaki güç dengesiyle ilişkili boyutu olduğu gibi, bundan daha fazlası evrensellerin yeni denetim modellerinin yaratılması için, yeni bir insan-toplum tasarımı rejimiyle olan bağıdır. Kültüralist politikaların yaptıkları şey, küresel sanat sahnesinde, farklılıklara ilişkin tüm temsil biçimlerinin belli bir mesafeden izlenmesi, tüm farklılık vurgularının nihayetinde pazar mantığı içinde sabitlemesidir.

Post-fordist ekonomi içinde, hali hazırda (Virno’ya atfen), bir yan ürün olarak devinen, çok yönlü ‘çokluk’, Küresel Neo-liberalizmin yaratıcı potansiyelleri boyunduruk altına alma amaçlı politikalarına bilinçli veya bilinçsiz olarak hizmet ederken, sonsuz ve mümkün sayıda olasılıkları da, aynı yaratıcı potansiyellerle, Neoliberal ekonomi politikaların baskıcı ve yanılsamalı özgürlüğü karşısında bir direnç barikatı oluşturabilirler mi? Sanat dünyası içinde kat edilen mevkiilerin dışında gerçekten özgürleştirici potansiyelleri var eden mevziler oluşturulabilir mi ?

Plebler, Roma’lı aristokrasi güçlerine karşı yıllarca savaşıırken, en nihayetinde masa başındaki görüşmelerde, acılarını, iniltilelerle, nidalarla ifade etmenin dışında, tam karşıda duran bir söz düzeni, egemenliğe karşı bir söylem alanı açabildiklerinde, taleplerine bir karşılık bulabilmişlerdi. Bu aynı zamanda Roma gücünün bu savaşı kazanamayacağına ilişkin bilincin de kurucusu olmuştu. Küreselleşen dünyadaki çokluk, içinde eylediği sisteme yönelik mırıltılarını, yaratıcı, değiştirici-dönüştürücü potansiyellerin sözdizimlerine dönüştürme iradesini gösteremedikçe, mırıltıları, aslında hiçbir şey söylememenin ötesine gidemeyecektir.

KAYNAKLAR

- Artun, A. (2013). Çağdaş Sanat ve Kültüralizm- Kimlik ve Estetik, (1.Baskı), İstanbul: İletişim Yayıncılık A.Ş
- Gielen, P. (2016). Sanatsal Çokluğun Mırıltısı- (1. Baskı) İstanbul: Norgunk Yayıncılık
- Hardt, M. & Negri, A. (2008) İmparatorluk, (6. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Virno, P. (2013). Çokluğun Grameri, (1. Baskı). İstanbul: Otonom Yayınları